

mentind prima emisiune de denari, este astăzi părăsită, deși nu fără obiecții, și în locul ei au fost propuse alte date. Așa spre pildă E. A. Sydenham propune ca dată inițială a emisiunilor denarilor romani republicani anul 187 î. e. n.¹, în urma unor îndelungate studii. Rezultatul investigațiilor cercetătorului amintit, cu noua datare și deci succesiune a denarilor emiși de diferiți magistrați, este cristalizat într-o lucrare ce se întrebuițează în mod curent în cercetarea numismatică actuală. Studiile continuă și azi în acest domeniu și lucrările lui Rudi Thomsen² încearcă să ducă cercetarea mai departe.

În încercarea de a stabili o cronologie absolută a succesiunii denarilor emiși de diferiți magistrați, pe lângă alte izvoare, Sydenham a folosit și criteriul tipologic. I se reproșează însă acestui cercetător că nu a utilizat ca izvor de datare descoperirile de tezaure de monede romane republicane, aflate în cadrul lumii romane și chiar în afara ei. Această obiecție este doar în parte valabilă, deoarece Sydenham³, ca de altfel și predecesorul său în asemenea studii, H. A. Grueber⁴, au întrebuițat și unele descoperiri de tezaure monetare romane republicane în încercarea lor de a preciza cronologic seria magistraților monetari din timpul republicii romane. Autorul lucrării pe care o recenzăm își propune ca scop să utilizeze din plin, pentru datarea diferitelor emisiuni de denari ai Republicii romane, tezaurele aflate în cursul timpului atât în cadrul lumii romane cit și în afara ei. În acest scop el a strâns în lucrarea mai sus amintită toate descoperirile de tezaure de denari romani republicani ce i-au fost cunoscute, constituind primul *Corpus al tezaurelor de denari romani republicani*, ce va rămâne de aici înainte o lucrare de bază pentru multiple și variate referințe.

Autorul acestei lucrări este un cunoscut cercetător în acest domeniu, prin diferite

studii asupra problemelor ridicate de denarii Republicii romane, iar recent, la Congresul internațional de numismatică de la Copenhaga a întocmit și publicat un referat asupra cercetărilor din domeniul numismaticii romane republicane⁵.

În ceea ce privește planul autorul își organizează materialul în patru capitole principale. În primul capitol sînt prezentate principalele rezultate ale datării diferitelor emisiuni pe baza observațiilor scoase din analiza diferitelor tezaure monetare. În capitolul următor care este și cel mai cuprinzător, este prezentat „*Inventarul descoperirilor*”, care și el la rîndu-i este împărțit în două: tezaurele și, apoi alte descoperiri monetare. Urmează apoi bibliografia, indicii și cîteva planșe. Ne vom opri puțin asupra fiecărei părți. Inventarul este împărțit în două părți: una cuprinzînd tezaurele de monede romane republicane propriuzise (p. 43—141), în care sînt strînse și publicate 549 de tezaure. În continuare mai sînt publicate *Alte descoperiri monetare* (p. 142—147), în total 18 descoperiri, aflate în morminte sau depozite votive etc. Capitolul bibliografie e împărțit și el în două: periodice și cărți. Lucrarea se încheie cu un foarte util indice din care notăm în primul rînd pe acela al localităților de descoperire, aranjate alfabetic, apoi a altui indice nu mai puțin folositor, pe țări.

În ceea ce privește ordinea de înscriere a tezaurelor din *Corpus*, autorul, potrivit obiectivelor pe care le urmărește, le expune în ordinea descrescîndă a datei de îngropare a lor, oprindu-se cu cel mai recent la anul 2 î. e. n.

Am amintit mai sus că M. Crawford a realizat primul *Corpus* al descoperirilor de tezaure de denari romani republicani din lume. Evident că o asemenea lucrare, de asemenea dimensiuni și de o astfel de importanță este chemată să răspundă la diferite folosiri ulterioare pentru variate domenii de cercetare,

¹ E. A. Sydenham, *The coinage of the Roman Republic*, Londra, 1952.

² Rudi Thomsen, *Early Roman coinage*, Copenhaga, 1957—1961, 3 vol.

³ E. A. Sydenham, *op. cit.*, p. I și urm.

⁴ H. A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, Londra, 1910, vol. I, p. CVII și urm.

⁵ Michael H. Crawford, *Roman Republican Numismatic, In A survey of numismatic research 1960—1965*, vol. I, *Ancient Numismatic*, Copenhaga, 1967, p. 153—161. În această lucrare sînt menționate și principalele lucrări ale lui Crawford.

de la cel economic pînă la cel cultural, cu toată gama de nuanțe intermediare. Aici însă Corpus-ul nu scutește pe cel care-l consultă de a se duce la publicația de bază. Și eu sînt de părere că în edițiile viitoare, pe care le vîd îmbunătățite prin colaborări regionale (pe țări), să se caute „formula” ca să se redea întreg conținutul descoperirii, în mod cît mai sintetic sau succint, dar cu toate aspectele și problemele pe care ea le pune, spre a scuti pe cercetător de a se mai duce la lucrările originale, publicate de cele mai multe ori în publicații și limbi greu accesibile. Evident că o asemenea poziție pune problema unor întinse lucrări preliminare, de redare a monedelor după un singur sistem cronologic, general acceptat astăzi. Evident, aceasta e o problemă de viitor și care nu scade cu nimic valoarea Corpus-ului Crawford, care va rămîne pentru o vreme o lucrare de bază.

Pentru noi se pune problema cum se reflectă descoperirile de tezaur de monede romane republicane din țara noastră în lucrarea despre care referim. În această privință trebuie să evidențiem din capul locului efortul pe care l-a făcut autorul de a se informa cu privire la descoperirile de tezaur de denari romani republicani din țara noastră, consultînd cea mai mare parte din lucrările de specialitate, mai vechi sau mai noi, ce i-au fost cunoscute și desigur, ce i-au stat la îndemînă. De asemenea este cazul să amintim de acurateța și scribia cu care sînt redată numele localităților românești, fapt care face cinste atât autorului cît și editurii.

La capitolul „geografie” amintim doar cîteva mici corecturi. Astfel, la tezaurul nr. 411 (p. 119), este de corectat Cadea, România, ca fiind în jud. Bihor, iar indicele „*Place of discovery*”, p. 161. „La Poiana”, este de trecut simplu la litera P, Poiana. De asemenea la nota marginală de la tezaurul nr. 412, p. 120, este de corectat simplu Brașov.

Ar mai fi de amintit că la tezaurul descris sub nr. 378, p. 115, „Hunedoara”, 1906, mai sînt de menționat și denari romani imperiali din secolele II—III, precum și monede de bronz mai tîrzii. Cf. *ED*, X, 1945, p. 105, nr. 36. Cf. și I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 147, nr. 67.

Firește, aceste mici corecturi, și mai sînt și altele de aceleași dimensiuni, nu fac dect să evidențieze mai clar metoda și spiritul de obiectivitate cu care autorul și-a întocmit lucrarea.

Cercetătorul român este interesat, printre altele, de felul cum se reflectă în lucrarea de față descoperirile de monede aflate în România comparativ cu cele descoperite în alte țări. Pentru urmărirea acestui aspect, care pentru istoria noastră veche are o importanță majoră pe care am interpretat-o într-un anumit sens în ultimii doi ani, sîntem ajutați de indicele „pe țări” de la finele lucrării. Din acest indice constatăm că România figurează cu cel mai mare număr de descoperiri de tezaur de denari romani republicani. Să dăm și cîteva cifre: România 58 de descoperiri, Spania 46, Franța 37, Germania 10, iar din țările vecine nouă amintim că Ungaria figurează cu patru (de fapt doar trei), Bulgaria cu patru (dar numărul lor este sensibil mai mare), Cehoslovacia cu două, iar Iugoslavia cu 22. Pentru moment reținem faptul, de o deosebită importanță și cu adînci implicații de ordin istoric și numismatic pentru noi, că țara noastră se situează pe primul loc, potrivit Corpus-ului întocmit de către Crawford. Mulțimea acestor tezaur eu am explicat-o prin baterea de către geto-daci a denarului roman republican ⁶.

Cu tot efortul făcut de către autor pentru a se informa și nota descoperirile monetare din țara noastră, totuși i-au rămas unele necunoscute. Fără a căuta să epuizăm acest fel de descoperiri am întocmit și redăm mai jos un număr de 45 de astfel de descoperiri menite să completeze Corpus-ul amintit și în felul acesta să se întregască imaginea răspîndirii tezaurilor de denari romani republicani, în Dacia.

Supliment la tezaurile monetare menționate de către M. H. Crawford.

⁶ B. Mitrea, *Moneda republicană romană și unitatea lumii geto-dace*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român* sub redacția lui D. Berciu, București, 1968 p. 53—64. Cf. același, *Unitatea geto-dacă reflectată în monetăria dacă*, în *AUB*, seria istorie, 1969 (sub tipar).

1. *Sđlaşuri* (jud. Mureş). Tezaur. Recuperate doar patru exemplare. Cel mai recent denar de la *A. Albinus, L. Metellus, C. Malleolus*, tip Sydenham, 611, anul 92-91.

2. *Amărđştii de Jos* (jud. Dolj). Tezaur. 1966; recuperaţi patru denari. Cel mai recent, *C. Licinius Macer*, Sydenham, 732, anul 83.

3. *Inuri* (jud. Alba). Tezaur, 1950. Examineate 37 exemplare. Cea mai recentă *P. Satrienus*, Sydenham, 781, anul 75-74. Muzeul din Deva 31, Muzeul Alba Iulia patru, Muzeul Cluj două.

O. Floca, în *Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara*, Deva, 1956, p. 11-38.

4. *Moisei* (jud. Maramureş). Tezaur. 1918. Salvate cinci exemplare. Cel mai recent denar *L. Proculius Filius*, Sydenham, anul 78-77. Risipit, *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 166-167, nr. 29.

5. *Suhaia* (jud. Teleorman). Tezaur. 1964. Circa 200. Examinaţi 15; imitaţii Thasos două, drahme *Dyrrhachium* cinci, denari romani republicani opt. Cel mai recent, *C. Naevius Balbus*, Sydenham, 769, anul 78-77. Imprăştlate.

M. Chişescu, în *SCN*, IV, 1968, p. 453-454.

6. *Zđtreni* (jud. Vilcea). Tezaur. Înainte de 1914. 37 monede recuperate. Cea mai recentă, *C. Egnatius Maxsumus*, Sydenham, 786, anul 73.

Muzeul naţional de antichităţi al Institutului de arheologie = MNA. V. Părvan, în *AA*, 1914, col. 433.

7. *Năsăud* (jud. Bistriţa Năsăud). Tezaur. Salvate doar opt monede. S-ar data între anii 90-74. Cabinetul Bibliotecii Academiei. I. Winkler, în *SCŞCluj*, VI, 1955, 1-2, p. 140, nr. 116.

8. *Mihal Bravu* (jud. Ilfov). Tezaur. 1958. Recuperate 57 exemplare, inclusiv o imitaţie. Cea mai recentă, *L. Farsuleius Mensor*, Sydenham, 789, anul 73.

Toate la MNA.

9. *Amărđşti* (jud. Dolj). Tezaur. Înainte de 1906. Recuperate patru exemplare. Cea mai recentă, *Man. Aquilius*, Sydenham, 798, 68.

MNA, dosar 1948, inventar 233.

10. *Beiuş* (Imprejurimi) (jud. Bihor). Tezaur. iData neprecizată. 21 denari şi 64 drahme şi miţaşii de tip Apollonia, Illyria. Cel mai

recent denar. *L. Asius Naso*, Sydenham, 794, anul 71.

11. *Bonfeşti* (jud. Vrancea). Tezaur. 1952. Neprecizat numărul total recuperate 36 (una imitaţie). Cea mai recentă, *Paullus Lepidus*, Sydenham, 926, anul 55. Toate la Muzeul de istorie Focşani.

Informaţie: Gh. Untaru, prof. Focşani şi Gh. Constantinescu, Muzeul de istorie Focşani.

12. *Brncoveanu* (jud. Dîmboviţa). Tezaur. 1968. Recuperate 14 (între care două imitaţii). Cea mai recentă, *C. Iulius Caesar*, Sydenham, 1006, anul 54-51. *Cab. Num., Biblioteca Academiei* 13 şi *MNA* 1. *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 166, nr. 25.

13. *Btrzeşti* (jud. Arad). Tezaur, 1862. Examineate 19. Cea mai recentă anul 50.

Fr. Kenner, în *AKOG*, 38, 1867, p. 296-297. Cf. Iudita Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 143, nr. 15.

14. *Dđeşti* (jud. Vilcea). Tezaur, 1907-1908. Imprăştlat. Examinaţi 18; din prima jumătate a secolului I î.e.n.

Dacia, N.S., V, 1961, p. 587.

15. *Albeşti* (jud. Maramureş). Tezaur. 1946. Recuperate 10; datate între 125-49 î.e.n.

Székely Z., *Jegyzetek Dacia tört., Sf. Gheorghe*, 1946, p. 48-49. Cf. Iudita Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 142, nr. 1.

16. *Tlrnave* (jud. Ilfov). Tezaur. 1912-1913? Recupeaţi doar 21 denari şi o drahmă din Histria. Cel mai recent denar, *D. Postumius Albinus*, Sydenham, 942, anul 49-48. Imprăştiaţi.

B. Mitrea, în *SCN*, IV, 1968, p. 381-384.

17. *Căpruţa* (jud. Arad). Tezaur. Sfirşitul secolului al XIX-lea. Examineate opt exemplare, databile între circa 100-48 î.e.n.

S: Márki, *Aradm. Mon.*, II/1, 1893, p. 21, nota 1, apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 144, nr. 29.

18. *Stupini* (jud. Bistriţa Năsăud). Tezaur. 1899. Descoperite aproximativ 400 monede, identificate 251. Cea mai recentă, anul 45.

ED, X, 108, nr. 60, cu bibliografia, Cf. şi I. Winkler, în *JNG*, 17 1967, 153, nr. 149.

19. *Curtici* (jud. Arad). Tezaur. 1962. Recuperate doar cinci exemplare. Cea mai recentă pare a fi de la *C. Iulius Caesar*.

- S. Márki, *Aradm. Mon.*, II/I, 1893, p. 26, nota 3, apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 145, nr. 43.
20. *Bord* (jud. Mureș). Tezaur. 1932. Descoperite 190 exemplare. Cea mai recentă monedă de la *C. Iulius Caesar*. Muzeul liceului din Blaj, 182; Cluj, Muzeu, 8.
- Al. Borza, în *ACMIT*, 1930—1931, p. 315—316. *ED*, X, p. 110, nr. 73.
21. *Senereuș* (jud. Mureș). Tezaur, 1878. Cu obiecte de podoabă geto-dace 10 denari, cel mai recent de la *Caesar*.
- C. Gooss, în *KVSL*, I, 1878, p. 85. Apud I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 152, nr. 138.
22. *Moroda* (jud. Arad). Tezaur. 1866. Cu podoabe geto-dace și 10 denari. Cel mai recent de la *C. Iulius Caesar*.
- F. Rómer, în *Arch. Kôzl*, VI, 1866, p. 175.
23. *Suhaia* (jud. Teleorman). Tezaur, 1945—1946. Recuperați 10 denari. Cel mai recent, *Q. Caepio Brutus*, Sydenham, 1287, anul 43—42.
- M. Chițescu în *SCN*, IV, 1968, p. 452—453.
24. *Ilieni* (jud. Covasna). Tezaur. 1877. Circa 2—300 monede, recuperate 107 (una imitație). Cea mai recentă e din anul 43/42.
- L. Révay, în *A Székely nemzeti múzeum értesítője*, II, 1891, 3—8. *Cf. ED*, 1945, p. 108, nr. 56.
25. *Satu Mare* (jud. Satu Mare). Tezaur. 1880 ? 151 denari (inclusiv unul de la *Severus Alexander* considerat spuriu ?). Dintre denarii republicani, cel mai recent *Petilius Capitolinus*, Sydenham, 1149, anul 37. Parțial, la Magyar Nemzeti Múzeum, Budapesta.
- J. Hampel, în *AÉ*. XIV, 1880, p. 232. *Cf. și I. Winkler*, în *Tezaurul monetare din județul Satu Mare*, 1968, p. 19—36. De bază.
26. *Cerbăl* (jud. Hunedoara). Tezaur. 1874. Obiecte de podoabă geto-dace și 491 denari, inclusiv cîteva imitații. Cel mai recent, anul 40.
- H. Finály, în *ErdMúz.*, 1874, 144—146. *Cf. ED*, X, 106, nr. 41.
27. *Roeșli* (jud. Vlcea). Tezaur, 1912. Aproximativ 70 denari, recuperați 34. Cel mai recent din anul 38. Risipit.
- Const. Moisil, în *BSNR*, XIII, 1916, p. 43. *Cf. și B. Mitrea*, în *Dacia*, IX-X, 1941—1944, p. 385—386, lista monedelor identificate.
28. *Nicolae Băltescu* (jud. Teleorman). Tezaur. 1966. Numărul monedelor neprecizat; recuperate 29. Cea mai recentă de la *P. Clodius*, anul 41.
- M. Chițescu, în *Materiale*, IX (sub tipar). O notă preliminară în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 175, nr. 38.
29. *Cornii de sus* (com. Tătărești, jud. Bacău). Tezaur. 1967, Recuperate 23, cea mai recentă monedă, *Sex. Pompeius*, Sydenham, 1345, anul 42—38.
- Gh. Poenaru-Bordea, MNA, dos. inv.1389. Monedele la MNA.
30. *Jegdlia* (jud. Ialomița). Tezaur. 1967. 460 denari, toți recuperați. Cel mai recent, *Accoleius Lariscolus*, Sydenham, 1148, anul 37. Muzeul din Călărași.
- Informație: M. Chițescu, Institutul de arheologie. *Cf. și SCIV*, 19, 1968, 1, p. 175 nr. 37.
31. *Cernaltu* (jud. Covasna). Tezaur. 1941. Circa 1 kg. Recuperați patru denari, datații între 124—36.
- Székely Z., *Jegyzetek Dacia tört.*, Sf. Gheorghe, 1946, p. 16—17. Alte exemplare din aceeași descoperire, cf. Székely Z., în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 166, nr. 27.
32. *Biled* (jud. Timiș). Tezaur. 1965. Recuperați patru denari din anii 32/31. *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 406, nr. 13.
33. *Dolj* (Județ). Tezaur, descoperit la o dată necunoscută, conținea 139 monede, din care 135 drahme din Dyrrhachium, 1 din Apollonia și trei denari romani republicani, cel mai recent de la *M. Antonius*, anul 32—31.
- I. E. Dimian, în *SCIV*, VI, 1955, 1—2, p. 305, nr. 8.
34. *Perelu* (jud. Teleorman). Tezaur. Înainte de 1960. Recuperate șapte exemplare, cea mai recentă monedă e de la *M. Antoniu*, 32—31. *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 587, nr. 24. *Cf. și Dacia* N.S., IX, 1965, p. 495, nr. 33.
35. *Tulcea* (jud. Tulcea). Tezaur. 1946. Circa 150—200 exemplare, recuperate doar 17. Cea mai recentă *M. Antoniu*, de tip Grueber, Est 141, anul 38-37.
- C. Preda și G. Simion, în *SCN*, III, 1960, p. 515—516.
36. *Gura Padinii* (jud. Olt). Tezaur. 1962. 248 exemplare, recuperate 234, inclusiv o drahmă de la *Alexandru cel Mare* și două

imitații după tetradrahmele thasiene. Cea mai recentă monedă de la *M. Antoniu*, anul 32—31. Muzeul de istorie din Corabia.

Dacia N.S., VII, 1963, p. 592, nr. 14.

37. *Drăgești* (jud. Bacău). Tezaur. 1944. Număr necunoscut, recuperati 5 denari. Cel mai recent, de la *Octavian*, anul 36—29.

SCIV, 19, 1968, 1, p. 175, nr. 34.

38. *Fintinele-Sascut* (jud. Bacău), Tezaur. 1913. 73 denari databili între 127—20 î.e.n.

V. Pârvan, *AA*, 1914, col. 432—433, Cf.

C. Moisil, în *BSNR*, XI, 1914, p. 57, nr. 49.

39. *Remetea Mare* (jud. Timiș). Tezaur. 169 denari și șapte tetradrahme thasiene. Cel mai recent denar e din anul 16—15.

I. Bleyer, *AÉ*, 26, 1906, p. 363.

40. *Tg. Ocna* (jud. Bacău). Tezaur. 1936. Recuperati doar 13 denari, inclusiv o imitație. Cel mai recent *L. Vinicius Augustus*, anul 16 î.e.n.

Inedit. MNA, dos. Inv. 26 și 38. Se păstrează la MNA.

41. *Bujoru* (jud. Dolj). Tezaur, recuperat și șase denari. Cel mai recent anul 12 î.e.n.

I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 143, nr. 23.

42. *Scurta* (jud. Bacău). Tezaur. 1927. Examinați 14 denari (inclusiv 2 imitații). Cel mai recent de la *M. Sanquinus*, anul 12.

Inedit. Informație și cercetări, Ion Nestor.

43. *Sf. Gheorghe* (jud. Covasna). Tezaur. 1963. 63 exemplare. Cel mai recent denar, *M. Agrippa* și *P. Sulpicius Platorinus*, anul 8 î.e.n.

Székely Z., în *SCN*, IV, 1968, p. 363—372.

44. *Ciuperceii Noi* (jud. Dolj). Tezaur. 1920, 161 denari. Cel mai recent din anul 6 î.e.n. Se află la Cabinetul numismatic al Bibliotecii Acad., *Dacia*, N.S., III, p. 603—604, nr. 5.

45. *Poiana* (jud. Vrancea). Tezaur. 1950. 194 denari, complet și studiat. Cel mai recent denar cu *C. L. Caesares*.

R. Vulpe, *SCIV*, 1951, 1, p. 192. B. Mitrea, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 166, nr. 4.

B. Mitrea